

УДК 342.553:352:303.01

С. Возний

ІСТОРИЧНА ГЕНЕЗА ТЕОРЕТИЧНИХ УЯВЛЕНЬ ПРО МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ

Проаналізовано еволюцію ідеї “самоврядування” у контексті проблеми становлення та розвитку “громадянського суспільства”. Доведено, що від античних часів і до сьогодні ключове значення мають категорії “свободи”, “безпосередньої участі в управлінні”, “обмеження повноважень держави” тощо. Зазначено, що європейська правова, політична, культурна та етична традиції, в яких виникли система місцевого самоврядування та ідея громадянського суспільства, розглядають людину, її особистість як найвищу мету, а не засіб для досягнення певного результату. Зазначено, що жодні економічні системи чи політичні доктрини не повинні домінувати над інтересами розвитку людини; для цієї ідеї є неприйнятними будь-які конструкції, в яких інтереси та свободи особистості ущемляються на угоду якомусь ідеологічному штампі. Доведено, що ця ідея складається з принципу радикального гуманізму та ідеї справедливої суспільної організації; концепція останньої базується на ідеї про зміну функції держави як органу панування та гноблення. Зазначено, що тільки та держава є правовою, яка передусім відстоює інтереси людини, а не держави як певної самостійної від суспільства системи.

Ключові слова: людина, політика, культура, держава, самоврядування, громадянське суспільство.

Як свідчить суспільно-історична традиція та громадсько-політична практика, явище місцевого самоврядування тісно пов’язане з феноменом “*громадянського суспільства*” у Європі, – де цей термін використовувався у різних значеннях із XVIII ст. Щоправда, ідеї близькі до його сутнісної основи (стосовно суспільного договору, статусної і моральної рівності людей, контролю за діяльністю влади тощо), були висловлені значно раніше такими відомими філософами й мислителями, як Платон і Аристотель, Н. Макіавеллі і Ж. Боден, Т. Гоббс і Дж. Локк, Г. Гроцій і Спіноза, Ж.-Ж. Руссо та І. Кант, Г. Гегель і ряд інших [1 – 4]. За цього ідея громадянського суспільства в історії політичної думки розглядалась переважно у контексті “громадянського стану”, який установлювався в результаті “суспільного договору”.

Обов’язковою умовою існування і розвитку свободи, солідарності та справедливості, відповідно до концепції громадянського суспільства, є демократія – реальна участь народу в управлінні суспільством і державою. Античні греки, засновники демократії, виділяли три базових принципи її існування. Це: “ізономія” (рівність усіх перед законом), “ізотимія” (рівність прав для усіх громадян виконувати державні функції) та “ізогорія” (свобода слова для усіх громадян). Учасник і співтворець демократичного режиму отримав назву “громадянин” (політес), політично активної та політично відповідальної особи. Демократія як політичне втілення суспільної волі передбачає суцільне втягнення народу у вирішення суспільно-політичних проблем, спільне формування політичних цінностей та політичної культури. За своєю суттю вона протистойть закріпленню сфери політичного управління за певною групою, вона є запереченням деполітизації народу.

“Громадянин” у демократичній традиції визначально вважається як феномен, нерозривно пов’язаний із феноменом нації, вкорінений у її історії, сучасному та майбутньому. На відміну від автономного, неполітизованого індивідуума, який в грецькій традиції демократії носить назву “*idiote*” (негромадянин), громадянин є частиною народного цілого, поєднаним із ним соціальною, політичною та культурно-духовною традицією. Таким чином, демократія – це не лише форма державного устрою, а і факт співучасті нації у діяльності держави. Полісна організація грецького суспільства увійшла в історію як унікальний прообраз сучасної західноєвропейської цивілізації, оскільки саме тут сформувалися початки того типу суспільних відносин, які згодом утверджувались на засадах громадянських свобод та індивідуалізму, демократії і поваги до законів, людських прав і цінностей, тобто громадянського суспільства.

Полісна організація базувалась на економічному та політичному суверенітеті, який поширювався на всю полісну територію і передбачав можливість участі більшості громадян у виробленні і реалізації політичних рішень. Нерозривність і взаємозумовленість прав і обов’язків громадянина визначила відсутність в античній демократії механізму делегування повноважень і представницьких інститутів влади: політична воля тут не могла відчужуватися і передаватися комусь ще. Кожен громадянин мав право і був зобов’язаний брати особисту участь в управлінні: насамперед через безпосередню участь у народних зборах прямо, а також опосередковано через практику “почергового” виконання адміністративних функцій кожним членом співтовариства, незалежно від його професійної підготовки. Тим самим поліс виступає в історії як реальна єдність політичної структури і громадянського суспільства, єдність, що сприяла розвитку полісного патріотизму, свідомого виконання законів вітчизни, які, як правило, закріплювались у формі писаної конституції.

Серед античних філософів, які досліджували взаємодію народовладдя, громадянського суспільства і держави, особливими поглядами вирізняється Аристотель (384 – 322 рр. до н. е.). У праці “Політика” вперше в історії суспільної думки він аналізує виникнення та функції держави, вказує, що функції держави зароджуються на ранніх стадіях суспільних зв’язків між господарями і рабами, необхідних для утворення стабільного соціального об’єднання. На їх основі і базується будова спільності. Над сім’єю стоїть *місцева община*, а над общиною стоїть вже *державна* – третя, вища форма спільності. Він вважав, що держава виникла не в результаті якоїсь угоди між людьми на основі їх волевиявлення, а природно-історичним шляхом – із сім’ї і поселень як всеохоплююча і найдосконаліша форма спілкування людей. Зумовлюється цей процес, на думку Аристотеля, тим, що людина за своєю сутністю є *Zoon politikon*, тобто “людина – істота політична” і завершення цієї її сутності знаходить свій вияв саме в політичному спілкуванні, тобто в державі.

Державна зобов’язана своїм існуванням суб’єктивним життєвим потребам людей. Держава забезпечує повністю розквіт особи, звідси Аристотель твердить, що суспільство передує особі. “Держава належить до того, що існує по природі... Первісним по природі є держава у порівнянні з сім’єю і кожним з нас: тому необхідно, щоб ціле передувало частині... Держава існує по природі і по природі передує кожній людині, оскільки остання, коли залишається в ізольованому стані, не є часткою самодостатньою, то її відношення до держави таке ж, як відношення будь-якої частини до свого цілого” [5].

В римській політико-правовій традиції вперше формується модель общини громадян (*civitas*), для кожного члена якої є характерним почуття свободи, свідомого вибору дій

поряд із колективним прийняттям суспільно вагомих рішень (Res Publica). Це формувало почуття громадянської спільноти. Цицерон вказує, що відносини держави і громадян мають не тільки здійснюватися за принципами справедливості, а й регулюватися нормами природного права, яке є вище писаного закону. Тим самим держава і політика є узгодженим правовим спілкуванням, метою якого є реалізація спільного інтересу громадян.

Узагальнюючи погляди античних вчених на державу та громадянське суспільство у контексті розуміння місцевого громадянського самоврядування і народовладдя, можна вважати, що специфіка античної демократії визначається тим, що полісний соціум не знає розподілу на громадянське суспільство і державу, оскільки громадянська структура збігається з державною організацією. Замість “східної” підлеглості і розчинення суспільства у державі відбувається протилежне: підкорення і розчинення держави в суспільстві-спільноті.

Наступним кроком у європейській традиції громадянського суспільства стають реформи громадянського права імператора Юстиніана (VI ст.) – це доктрина універсальних природних прав для усього людства (jus naturale): “по праву природи усі люди є рівними”. Головними принципами суспільно-державного життя стають: гуманізм і повага до особистості як вимога усунення правових норм, які принижують людину; загальне благо і рівність усіх громадян; єдиний закон, свободи і права усіх членів суспільства як громадян.

Оригінальними й самобутніми щодо цього є погляди Н. Макіавеллі. У своєму головному творі “Монарх” він підкреслює, що глава держави не повинен зловживати своїми правами і порушувати майнових та особистих прав своїх підданих. У творі вже чітко простежується опис елементів громадянського суспільства як спільноти людей, що протистоїть державі, яка прагне своїми діями підірвати будь-яку самодіяльність суспільства, щоб панувати над ним. У античних мислителів мова, по суті справи, йде про суспільство-державу як єдину цілісність.

Доцільно зауважити, що такий підхід до аналізу місцевого самоврядування у контексті взаємодії держави і громадянського суспільства в майже незмінній формі зберігся аж до Нового часу. Так, ще у французькій теорії адміністративної монархії XVII ст. суспільство “злите” з державою. Там відсутнє поняття права, яке передує політичному устрою і стоїть вище за нього, і ідеї прав індивіда, які покликані провести чіткі межі державної влади. Конфлікт між окремими індивідами і державою ще не виявляється і не розглядається в той час саме тому, що ще не отримала визнання думка про те, що вони протистоять один одному.

Проте окремі ознаки існування громадянського суспільства знайшли своє відображення в існуванні магдебурзького права. В епоху середньовіччя емпіричним базисом утворення поняття громадянського суспільства були міські західноєвропейські общини, які впродовж століть протистояли утискам феодальної держави. Середньовічні міста з їх самоврядуванням, не закріпаченим працівником, етнічним і релігійним розмаїттям і терпимістю були викликом феодальній політичній роздробленості й деспотичним формам королівсько-царської регламентації соціального життя. Міста феодальної Європи, що отримали магдебурзьке право, не були державами в державах, їх справжній статус дещо інший – вони були “острівцями” громадянського суспільства в межах феодальних країн.

Перехід від середньовіччя до Нового часу ознаменувався визріванням громадянського суспільства і, відповідно, виявленням різниці між ним і виключно

державними інститутами. Підвищення інтересу до вивчення особистості, її прав, свобод та інтересів мислителями Нового часу сприяло усвідомленню ними факту вічної антиномії між особистістю і суспільством. Відбувається відхід від античної і середньовічної ідеї тотожності, співпадіння приватного і суспільного, утверджується ідея первинності суспільного стосовно держави. Все це у підсумку сприяло формуванню ідеї громадянського суспільства і світу політичного як самостійних підсистем людського соціуму. Розвиток буржуазних відносин, який супроводжувався утвердженням як приватної власності, вільної ринкової економіки, представницько-парламентської демократії і правової держави, розмежуванням між соціальною і політичною сферами, економічними, соціальними і політичними функціями призвів до утвердження ідеї громадянського суспільства у другій половині XVII – XIX ст.

Дж. Локк (1632 – 1704 рр.) вважав передумовою розвитку форм самоврядності громадян те, що суспільство виростає з природного стану, будучи його логічним і органічним наслідком. “Природний стан” він розуміє, як стан свободи і рівності людей. Суспільство передує державі, а держава – це нове утворення з комплексом прав, які перевершують права окремих осіб, що створюють її. Таким чином, держава утворюється на ґрунті суспільних відносин, які існують у природному стані. Від усіх інших форм колективності (сім’я) держава відрізняється тим, що лише вона втілює політичну владу, тобто право в ім’я суспільного добробуту створювати закони для регулювання і зберігання власності, а також право використовувати силу суспільства для забезпечення виконання цих законів і захисту держави від нападів ззовні.

Дж. Локк вважав, що держава підкоряється суспільству, яке своєю чергою, підкоряється особистості, а тому що держава і суспільство – це не одне і теж, то падіння державної влади не означає кінця суспільства [6]. Суспільство може створити нову державну владу. Згідно із Дж. Локком, держава повинна діяти тільки з метою захисту прав особистості, вона не може бути більш могутньою, ніж особистість, тому що особистості створюють суспільство, а суспільство – державу.

Подальшу розробку цієї проблеми можна знайти в дослідженнях французьких мислителів Ш. Монтеск’є і Ж.-Ж. Руссо. Ш. Монтеск’є у своїх творах, особливо в знаменитій праці “Про дух законів”, стверджував, що суспільство лише тоді може успішно функціонувати та розвиватися, якщо в ньому панують республіканські закони.

Ж.-Ж. Руссо пропагував ідею суверенності волі народу. Враховуючи засаду, що джерелом влади може бути тільки народ, він протиставляв теорії розподілу влади свою систему постійно діючого в державі плебісциту для вирішення суспільно-політичних проблем. Для французького політичного мислителя терміни “громадянське суспільство” й “держава” також були синонімами. Головною ознакою громадянського суспільства, на його думку, є участь кожного громадянина в державних справах та безумовне повновладдя народу. Ж.-Ж. Руссо визнавав “дійсним лише один акт суспільного договору, а саме – створення народу і суспільства (у формі демократичної держави) як єдиного й абсолютного джерела та суверена загальної волі (верховної політичної Влади)”.

Аналізуючи співвідношення особи, суспільства і держави, Ж.-Ж. Руссо на перше місце поставив суспільство, його інтереси і потреби. У своїй праці “Про суспільний договір, або принципи політичного права” він запропонував радикально-демократичний варіант договірної концепції походження суспільства і держави. Суспільний договір, на його думку, не може бути угодою про обрання уряду або угодою, за якою одна сторона обіцяє підкоритися, а друга – владарювати.

Найрадикальнішу концепцію місцевого самоврядування і народного суверенітету в системі громадянського суспільства сформулював один із провідних ідеологів американської революції Т. Пейн. Протиставляючи місцеве самоврядування, народний суверенітет і громадянське суспільство державі, він вважав державу необхідним злом: якщо воно менше, то це краще для суспільства. Тому влада держави має бути обмежена на користь громадянського суспільства, оскільки кожному індивіду безпосередньо властиве прагнення до суспільства. Ця природна соціальність і сприяє укладанню стосунків мирної конкуренції між індивідами, які засновуються завдяки взаємним інтересам тощо. Зрілість самоврядування і громадянського суспільства краще регулює власні справи і має невелику потребу в уряді.

Враховуючи те, що у всі часи без винятку державі передують індивіди, які мають права, свободу і рівність, Т. Пейн підкреслював, що державу можна вважати законною лише тоді, коли вона утворюється внаслідок чітко сформульованої згоди усіх індивідів і якщо ця згода закріплена конституційно. Конституційні системи управління отримують владу шляхом активної згоди вільних і рівних індивідів. Уряди такого гатунку не мають прав, а мають лише обов'язки перед своїми громадянами [7].

Конкретні уряди, на його думку, не мають права довільно змінювати або розширяти свої конституції, а також порушувати довіру і згоду індивідуальних громадян. Постійним суверенітетом індивідуальні громадяни володіють саме у природному стані. Будь-яке порушення цього природного порядку, а також спроба перешкодити активно висловленій згоді як основі права є деспотизм, або агресивне правління. Звідси випливає протиставлення Т. Пейном місцевого самоврядування і громадянського суспільства державі. На його думку, самовпевнене й самокероване суспільство потребує мінімуму політичних механізмів.

Наприкінці XVIII – на початку XIX ст. на зміну традиційній концепції єдиного суспільства-держави приходять концепції, прихильники якої стверджували, що громадянське суспільство зі своїми незмінними супутниками – народним суверенітетом і місцевим самоврядуванням – відмінне від держави, його не можна ототожнювати з останньою. Це ліберально-демократична модель, прихильники якої виходили із саморегулюючих можливостей громадянського суспільства, в центрі якого – вільна і незалежна особистість. В цьому напрямку працювали французькими мислителі А. де Токвіль (1805 – 1859 рр.) і Б. Констан (1767 – 1830 рр.).

Становлення суспільства загалом і громадянського суспільства зокрема, А. Де Токвіль пов'язував з формуванням громади, що становить інститут, який виникає раніш держави і незалежно від неї. Саме в громаді, яка володіє власною силою і незалежністю від держави, виховується звичка до свободи, рівності, формується почуття громадськості. Громади, будучи джерелом сили держави, не допускають її втручання у свою життєдіяльність. Громади є висхідними, основними, але не єдиними елементами громадянського суспільства. "Общинні установи так відносяться до свободи, як початкові школи до науки" [8]. На їх основі створюються численні громадські асоціації та об'єднання – релігійні, сімейні, професійні тощо, – що охоплюють майже усі сфери соціальної діяльності.

Окрім своїх безпосередніх завдань, асоціації виконують й інші функції. По-перше, вони є інститутами, що захищають моральні цінності, свободу думки і самостійність рішень від втручання з боку держави. По-друге, вони є гарантом, що захищає людей від зазіхань зовнішніх політичних сил, а соціальну сферу та політичні інститути від надмірних амбіцій і егоїстичних інтересів самих людей.

І, окрім того, в асоціаціях та об'єднаннях продовжується робота, яка спрямована “на гармонізацію колективних і індивідуальних прагнень людей, вихованню їх у дусі свободи і відповідальності, поваги до демократичних цінностей, традицій і звичаїв, формуванню навичок відповідної соціальної поведінки” [9]. І тут особливої важливості набувають дві речі: розвиток спеціальної науки про асоціації і наявність вільної преси. А. де Токвіль вперше звернув увагу на ту роль, що відіграє незалежна преса як у формуванні громадянської самосвідомості, так і в розширенні простору самого громадянського суспільства. На його думку, громадянське суспільство, на відміну від держави, – це сфера, для якої характерні не примус, а добровільний вибір, авторитет моралі, а не влади. За цього він не протиставляє одне іншому як добрий і злий початок, а навпаки, підкреслює результативність їхньої взаємодії за умови, що держава є демократичною. Таким чином, він вказує на велику роль особливого соціального інституту – політичних асоціацій, які, як він вважає, не тільки належать до складу громадянського суспільства, але і не стають частиною державного апарату, будучи засобом їх взаємодії. Громадські і політичні організації сприяють взаємному розвитку і збагаченню. Тобто А. де Токвіль повністю не виключає політичної основи зі сфери громадянського суспільства. Більше того, на його думку, тип взаємозв'язку політичних і громадських асоціацій визначає тип самої держави.

Як бачимо, він не тільки не протиставляє місцеве самоврядування і громадянське і політичне суспільства, але вважає їх взаємодію досить плідною і необхідною для справжньої демократії.

Г. Гегель (1770 – 1831 рр.) також зробив вагомий внесок у розуміння як ідеї так і сутності місцевого самоврядування як обов'язкової частки системи громадянського суспільства, вперше чітко відокремив поняття “громадянське суспільство” і “держава”. Він зробив висновок, що соціальне життя, яке властиве громадянському суспільству, принципово відрізняється від світу сім'ї і від публічного життя держави. “Громадянське суспільство, – зазначав Г. Гегель, – є диференціація, яка постає поміж сім'єю та державою, хоча розвиток громадянського суспільства починається пізніше ніж розвиток держави” [10, 11]. У сферу функціонування громадянського суспільства німецький мислитель включав ринкову еконо-міку, соціальні класи, корпорації, інститути, що призначалися для забезпечення життєдіяльності суспільства. На думку Г. Гегеля, громадянське суспільство враховує комплекс приватних осіб, класів, груп, інститутів, відносини яких регламентуються цивільним правом і діяльність котрих безпосередньо не залежить від дій держави. Поява громадянського суспільства, яке ґрунтується на системі приватної власності та всезагальній формальній рівності людей, стала можливою лише з утвердженням буржуазного суспільства.

Дослідники вважають гегелівське розуміння правової держави етатистським, оскільки воно ґрунтується на принципі суверенності держави. Цей принцип став правовою вимогою і першою умовою існування права і правової держави як на теоретичному, та і практичному рівні. Держава, визнаючи і утримуючи громадянське суспільство та його складові (зокрема й місцеве та територіальне самоврядування), у “підкореному” стані може забезпечити його свободу. Вона – суть суспільства у його єдності. Громадянське суспільство одночасно зберігається і долається як необхідний, але підпорядкований аспект більш широкого, більш складного і більш високого співтовариства, яке організоване політичним шляхом.

У першій половині ХХ ст. було зроблено декілька спроб розвинути теорію громадянського суспільства на основі, закладеній Г. Гегелем. Однією із них була теорія

самоврядності і громадянського суспільства А. Грамші (1891 – 1937 рр.). В творчості А. Грамші рефлексуються, відображаються особливості процесу відродження ліворадикальної критики громадянського суспільства, характерного для суспільно-політичних наук того періоду.

У відносинах між сферою самоврядування, державою і громадянським суспільством А. Грамші виділяє 5 фаз: середньовічний корпоративізм і дуалізм; абсолютистський дуалізм держави і деполітизованих привілейованих станів; розпад існуючих корпоративних форм у ранню сучасну епоху, який здійснюється, строго кажучи, лише в процесі революційного терору; дуалізм держави сучасної епохи і нових форм асоціацій; тоталітарне залучення до пануючої ідеології сучасних асоціацій і культурних форм. Дослідник вважав за доцільне замінити марксистський редукціонізм і поставив у центр своєї концепції проблему асоціацій, в яких вбачав сучасний прояв еквіваленту гегелівських корпорацій. До таких асоціацій він зараховував: сучасні церкви, профспілки, культурні інституції, клуби, асоціації за місцем проживання і особливо політичні партії. А. Грамші, на відміну від Г. Гегеля, вважав за необхідне проводити різницю між громадянським суспільством і економікою, громадянським суспільством і державою. Особливу увагу акцентував на обґрунтуванні самостійної ролі надбудови стосовно економічного базису. В надбудові він виділяє два основних елементи: “політичне суспільство” і “громадянське суспільство”. Громадянське суспільство, на його думку, в майбутньому повинне поглинути державу і перерости в самоуправління мас.

Посилення інтересу науковців до проблематики місцевого самоврядування у контексті громадянського суспільства і його взаємодії з державою приписують до 70–80-х рр. XX ст. Загальною причиною цього є зростання протесту проти одержавлення суспільства і засилля у ньому владних структур. Центр ваги в дослідженні цих проблем переноситься на аналіз процесу переходу від тоталітаризму через авторитаризм до демократичного устрою, вивчення інститутів громадянського суспільства. В теорії і правовому полі держав Центральної і Східної Європи утверджується швидше не ліберально-демократична, а етатистська модель взаємозв'язку держави і громадянського суспільства.

Концепція місцевого самоврядування у системі громадянського суспільства інтенсивно розробляється зарубіжними вченими, зокрема англійськими дослідниками Е. Геллнером, Дж. Кіном, французькими вченими Ж. Керманом і Р. Фассеєром, американськими – Е. Арато, Дж. Л. Коен, Д. Когеном, Дж. Александером, Ф. Шміттером, І. Шапіро, Ч. Тейлором та іншими. Ключовими поняттями концептуального вирішення проблеми самоврядування за цього були й залишаються в наш час поняття “свобода”, “рівність”, “безпосередня участь у прийнятті рішень”, обмеження повноважень держави та вивільнення особистості від її надмірної опіки.

Література

1. Локк Дж. Избранные философские произведения [Текст] : [в 2 т.] Т. 2 / Дж. Локк. — М. : Мысль, 1960. — 560 с.
2. Цицерон. Про державу; Про закони; Про природу Богів [Текст] / Цицерон, Марк Тулій ; пер. з лат. В. Литвинов. — К. : Основа, 1998. — 476 с.
3. Основи демократії [Текст] : [навч. посіб.] / М. Бессонова, О. Бірюков, С. Бондарук [та ін.] / за заг. ред. А. Колодій. — К. : Ай Бі, 2002. — 684 с.
4. Руссо Ж.-Ж. Трактаты [Текст] / Ж.-Ж. Руссо. — М. : Мысль, 1969. — 401 с.

5. Аристотель. Политика / Аристотель // Аристотель. Сочинения [Текст] : в 4 т. Т. 4 / Аристотель. — М. : Мысль, 1976. — С. 376—644.
6. Локк Дж. Два трактата про врядування [Текст] / пер. з англ. О. Терех, Р. Димерець. — К. : Вид-во ім. Соломії Павличко “Основи”, 2001. — 265 с.
7. Американские просветители: Избранные произведения [Текст] : [в 2 т.] Т. 1. — М. : Мысль, 1968. — 520 с. — (Серия “Философское наследие”).
8. Арон Р. Демократія і тоталітаризм [Текст] / Р. Арон. — М. : Прогресс, 1993. — 303 с.
9. Там само. — 303 с.
10. Гегель Г. В. Ф. Философия права [Текст] / пер. с нем. ; ред. и сост. Д. А. Каримов, В. С. Нерсесянц. — М. : Мысль, 1990. — 524 с.
11. Нерсесянц В. С. Философия права [Текст] : [учеб. для вуз.] / В. С. Нерсесянц. — М. : [б. и.], 1997. — С. 85.

S. Voznyi

THE HISTORICAL GENESIS OF THEORETICAL IDEAS ON LOCAL SELF-GOVERNMENT

The evolution of the idea of «self-government» in relation to the problem of formation and development of «civil society» is analyzed. It is proved that from ancient times to the present day the key roles belong to categories of «freedom», «direct participation in management», «limiting the powers of the state», etc. European legal, political, cultural and ethical traditions, in which there were created a system of local self-government and the idea of civil society, are considering the man, his personality, as the highest goal, but not a means to achieve a particular result. Neither economic systems nor political doctrines should prevail over the interests of human development. For this idea any structures in which the interests and liberties are infringed upon agreement of some ideological clichés are unacceptable. This idea consists of the principle of radical humanism and ideas of fair social organization. The concept of the latter is based on the idea of changing state function as a body of domination and oppression. Only that state is legal, which primarily represents the interests of individual rather than of the state as a particular system, independent from the public.

Key words: human, politics, culture, state, self-government, civil society.